

OPERA
NA ZAMKU
w Szczecinie

Zeszyty metodyczne dla nauczycieli

szkół średnich, dotyczące spektaklu

Don Kichot

Dlaczego warto przeczytać powieść Miguela Cervantesa?

Don Kichot to pozycja literatury europejskiej, a właściwie kanon literatury światowej. To również pozycja (we fragmentach) w zestawie lektur uzupełniających w zakresie podstawowym w nowej podstawie programowej dla szkoły ponadpodstawowej. Wielu polonistów, w tym autorka tego zeszytu, raczej nie sięga po tę powieść. Na swoje usprawiedliwienie mamy chroniczny brak czasu. W natłoku innych tekstów koniecznych do omówienia trudno planować dodatkowe pozycje, dlatego z zestawu uzupełniającego wybieramy raczej propozycje krótsze, takie, do których już się przyzwyczailiśmy we wcześniejszej praktyce szkolnej i uznaliśmy za „bardziej potrzebne” pod kątem egzaminów zewnętrznych. Może jednak warto sięgnąć po tę powieść (nawet we fragmentach), a tym bardziej wybrać się na spektakl przygotowany przez Operę na Zamku w Szczecinie? Poniżej garść argumentów, by przekonać wątpiących.

Powieść hiszpańskiego pisarza wpisuje się w ciąg tekstów na temat rycerzy, etosu, a także wpływu literatury na czytelnika. Czy bez *Don Kichota* wiedzielibyśmy, kim był błędny rycerz? A Sancho Pansa, czy kojarzylibyśmy go z wiernym, choć niezbyt rozgarniętym sługą? A to kolejna postać mająca swoje kontynuacje w następnych epokach. A „walka z wiatrakami”? Skąd wiedzielibyśmy, co autor miał na myśli i że ten właśnie związek frazeologiczny wywodzi się z konkretnego tekstu? Można wymieniać dalej, bowiem *Don Kichot* nawiązuje do tradycji, ale też sam stał się wzorem dla epigonów.

Opowieść o szalonym szlachcicu przyniosła Miguelowi de Cervantesowi y Saavedra nieśmiertelność, a to za sprawą niezwykle ciekawie prowadzonej fabuły. Wątek błędnego rycerza jest istotny, ale nie jedyny. Jest przy tym wieloznaczny, „pokomplikowany”. Sam bohater natomiast jest jednocześnie postacią tragiczną i zabawną, samotną, niezrozumianą, denerwującą. Nie jest wcale nieszkodliwym głupcem, komicznym w swym nieprzystosowaniu do otaczającego świata. Wpisuje się w galerię postaci literackich, szukających wzniosłych ideałów, sensu w życiu, źle czujących się w otoczeniu miernot i nudziarzy. Idealizuje kobietę, idealizuje miłość, idealizuje świat – nie on jedyny. Czy nie tak postępowali romantycy, a nawet Stanisław Wokulski, bohater *Lalki*? Zresztą Stach czytał *Don Kichota* i jak się to dla niego skończyło? Książki zdradzieckie niejednemu zatruły życie (Werter, Kordian, Gustaw).

Powieści nie można odmówić humoru, znajdziemy w niej różne typy komizmu, zarówno postaci (Kichot, Sancho Pansa), sytuacji (walka z wiatrakami), jak i języka (rozmawiające konie). Z racji tytułu moglibyśmy odnieść wrażenie, że to *Don Kichot* jest w tym utworze

najważniejszy. A gdyby podejść do tematu inaczej? Co byłby wart jaśnie pan bez swego giermka, tylko pozornie nierozgarniętego? Nie ma Kichota bez Pansy, tak jak nie ma Pana bez Kubusia Fatalisty (D. Diderot) czy Hrabiego Almavivy bez Figara (P. de Baumarchais – tekst, opera W. A. Mozarta). Niejeden sługa był „filozofem dnia codziennego”, musiał sobie radzić w świecie, w którym warunki dyktowali bogacze, a o wartości człowieka decydowało jego urodzenie i stan majątkowy – spryt, przedsiębiorczość nie niwelowały różnic.

A gdyby przyjąć, że jest to również powieść o Hiszpanii tak jak *Przygody Guliwera* o Anglii? *Lalka* o społeczeństwie polskim w XIX wieku, powieści L. Tołstoja czy F. Dostojewskiego zaś o Rosji również wieku XIX? Idźmy jeszcze krok dalej, niech Don Kichot będzie również opowieścią autora o sobie samym. Wymyślone przygody są zakamuflowanym życiem autora, o którym nadal nie wiemy wszystkiego.

Wielu polskich czytelników ceni sobie podróże bądź marzy o takich do krajów basenu Morza Śródziemnego. Niech zatem Don Kichot stanie się wycieczką do Hiszpanii poprzez perełkę jej kultury. Może spektakl Opery sprawi, że odbiorcy sięgną również po lekturę?

W przygotowanym zeszycie metodycznym znajdą Państwo kilka propozycji związanych z możliwościami wykorzystania tego tekstu w szkole ponadpodstawowej, a także pod kątem przygotowania do egzaminu zewnętrznego. Nie są to typowe scenariusze, raczej garść pomysłów do odczytania hiszpańskiej powieści na tle innych tekstów kultury. Niech nasi uczniowie, powołując się na *Don Kichota*, poczują się erudytami i niech z sukcesami walczą z wiatrakami.

Co trzeba wiedzieć o powieści i jej bohaterach?

Pełny tytuł powieści Miguela de Cervantesa to *Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy*. Pierwsza część utworu została opublikowana w 1605, natomiast druga – w 1615 roku. Powieść opowiada o losach szlachcica, który pod wpływem lektur, romansów rycerskich, popada w obłąd, wyrusza w świat jako błędny rycerz, i nieustannie pakuje się w tarapaty ze względu na swoją chęć pomagania ludziom i bronięcia najsłabszych.

Autor, którego życie było niezwykle ciekawe i obfitowało w zwroty akcji¹ (np.: nie znamy dokładnej daty urodzin, rodzina często zmieniała miejsce pobytu, był żołnierzem, więźniem, komisarzem prowiantowym Armady, poborcą podatków) wspominał w przedmowie, że utwór powstawał podczas jego pobytu w więzieniu (Cervantes był uwięziony kilkakrotnie). Jeszcze przed publikacją *Don Kichot* krążył w obiegu rękopiśmiennym.

Powieść została wydana przez Francisca de Robles na początku 1605 roku w Madrycie, w drukarni Juana de la Crueta. Zdobyła dużą popularność, w tym samym roku ukazało się jej sześć kolejnych wydań oraz nielegalne, pomijające prawa autorskie, wydanie w Lizbonie. Według deklaracji Cervantesa z przedmowy do *Don Kichota*, utwór miał służyć krytyce literatury rycerskiej. Twórczość sławiąca średniowieczne rycerstwo, rodzima lub adaptowana z literatur zagranicznych, była ówczesnie bardzo popularna w Hiszpanii i cieszyła się dużą poczytnością. Była wielokrotnie krytykowana, jako potencjalnie szkodliwa dla czytelnika, oparta na nieprawdopodobieństwach i cudowności.

Latem 1614 Cervantes pisał prawdopodobnie rozdział LIX drugiej części powieści. Wtedy to dowiedział się o publikacji kontynuacji *Don Kichota*, napisanej przez Allonza Fernandez de Avellanadę. W przedmowie do tego utworu Avellanada zaatakował Cervantesa, opisując go jako starego, samotnego kalekę. Ponadto, wspomniana kontynuacja stanowiła parodię *Don Kichota* – podkreślono wulgarne cechy postaci, rysy psychologiczne bohaterów są zubożone, przeważa komizm o charakterze fizjologicznym².

Ta publikacja wywarła znaczny wpływ na kontynuację pisaną przez Cervantesa. Pisarz poprzedził ją przedmową, odpierającą zarzuty plagiatu, wprowadził również w treść powieści motyw literackiego falsyfikatu – Don Kichot i Sancho dowiadują się o powieści Avellanady,

¹ <https://prenumeruj.forumakademy.pl/fk/2016/02/miguel-de-cervantes-zycie-wplecione-w-literature/>

² Szmydtowa Z., *Cervantes*. PIW: Warszawa 1965, s. 155.

spotykają też w karczmie szlachcica w niej przedstawionego; bohaterowie stanowczo odżegnują się od przedstawionej przez plagiatora wersji wydarzeń, a wspomnianemu szlachcicowi każą przysiąc, że opisane wydarzenia są nieprawdziwe.

Utwór Avellanady mógł mieć wpływ na zakończenie utworu – być może uśmiercenie bohatera nie leżało w pierwotnych planach autora, a było jedynie sposobem na uniknięcie przez Cervantesa pojawiania się kolejnych naśladownictw i kontynuacji. Prawdziwa tożsamość de Avellanady pozostaje do dziś nieznana, przypuszcza się jedynie, że mógł być jednym z dramaturgów z kręgu Lope de Vegi, krytykowanego przez Cervantesa.

Co wiadomo na temat głównego bohatera powieści Cervantesa? Don Kichot z La Manchy (*Don Quijote de la Mancha*, właściwie Alonso Quijano), nazywany także „Rycerzem Smętnego Oblicza”, jest postacią fikcyjną. Od imienia bohatera pochodzi nazwa postawy nazywanej donkiszoterią³. Ten około pięćdziesięcioletni szlachcic pod wpływem literatury o czynach rycerskich postanawia zostać błędnym rycerzem. Na grzbiecie Rosynanta (każdy rycerz ma swego konia, a ten nosi jakieś imię), w towarzystwie giermka (Sancho Pansa), wyrusza w drogę. Podobnie do swych literackich wzorów, wzdycha do damy serca. Nazywana Dulcyneą z Toboso, jest zwykłą wieśniaczką, Aldonzą Lorenzo.

Don Kichot wywodzi się z warstwy hidalgów, zbiedniałej szlachty hiszpańskiej. Bezcynność i odosobnienie spowodowały, że uległ wpływom literackim i postanowił wcielić w życie ideał średniowiecznego rycerza. Wyobraźnia sprawia, że rzeczy codzienne i zwykłe przybierają dla niego fantastyczne formy, np.: karczma staje się zamkiem, a wiatrak wydaje mu się olbrzymem. Szuka nieustannie okazji do działania, nie poświęca czasu na zrozumienie sytuacji. Chełpi się swoją wielkością i znaczeniem czynów, nieustannie poszukuje sposobności do udowodnienia własnej odwagi i siły, dlatego można uznać go za nieszkodliwego megalomana. Potrafi jednak okazywać wdzięczność tym, którzy mu pomogli, oburzać się na bezprawie i krzywdę, jest zdolny do hojności i bezinteresowności, bywa cierpliwy i serdeczny⁴. Potrafi myśleć logicznie i udzielać praktycznych rad, jest inteligentny. W sposób prosty i zrozumiały wyjaśnia Sanchowi wiele problemów nurtujących ówczesną Hiszpanię. Jest bohaterem dynamicznym, zmienia się

³ Postawa życiowa charakteryzująca się marzycielstwem, brakiem rozsądku w ocenianiu ludzi i sytuacji, pragnieniem walki o nierealne cele, nierozsądnym entuzjazmem w podejmowaniu nieosiągalnych zadań oraz walce z urojonymi przeciwnikami.

⁴ Szmydtowa Z., *Ibidem*, s. 85-90, 93-95.

w toku akcji, przejmując się niepowodzeniami i popadając w coraz większy smutek, który ustępuje dopiero przed śmiercią.

Różnie postrzegano Don Kichota w kolejnych epokach: a to jako ofiarę literatury ze względu na jego egzaltację i fanatyzm, gdyż wybijała fantazja bohatera rywalizowała z racjonalnym rozumem (oświecenie), a to jako szlachetną naturę, obrońcę ideału, herosa nieustępliwego w walce ze złem, sięgającego do absolutu na przekór rzeczywistości (romantyzm). Dostrzegano tragizm Kichota, ale też społeczną bezużyteczność, oderwanie od rzeczywistości, anachroniczność. Bez wątplenia jest Don Kichot postacią wymykającą się jednoznacznej ocenie, a jego bogactwo i skomplikowanie charakteru, w połączeniu z narodowymi cechami Hiszpanów (fantazją, śmiałością i aktywnością), pozwalają określić Don Kichota mianem niezwykle ciekawej, nietuzinkowej postaci literackiej.

[Pomnik Don Kichota i Sanczo Pansy w Madrycie]

Ilustracje do *Don Kichota*. Jak wykorzystać teksty ikoniczne w przygotowaniach do matury ustnej?

Don Kichot inspirował wielu malarzy. Na potrzeby tego tekstu wybrałam trzech twórców: Honore Daumiera, Gustave'a Dore oraz Pabla Picassa, których wybrane dzieła uczynię punktem wyjścia do proponowanych ćwiczeń.

I. *Don Kichot*, Honore Daumiera

Obraz olejny, znajduje się on w zbiorach Nowej Pinakoteki w Monachium. Jest ilustracją do powieści hiszpańskiego autora. Malarz podjął ten temat 28 razy (od 1865 roku), były to obrazy olejne, akwarele, rysunki. Prawdopodobnie wpływ na jego zainteresowanie miało ukazanie się w 1863 roku powieści Cervantesa z ilustracjami Gustave'a Dore.

Obraz przypomina szkic, malowany jest szerokimi pociągnięciami pędzla przy zastosowaniu ubogiej i podstawowej palety barw. W centralnej części widoczna jest chuda postać Don Kichota na pokracznym koniu, jeździec trzyma rycerskie atrybuty: tarczę i kopię, ma dumnie wypiętą pierś. Jego twarz zastępuje plama w kolorze rudym, brakuje oczu, nosa i brody. Postacie jeźdźca i konia są karykaturalne, ich wygląd wprowadza nastrój tajemniczej dziwaczności.

Tło obrazu zostało również maksymalnie uproszczone, niebo jest jednolicie błękitne, natomiast ziemia ma kolor rudy (rdzawy, intensywnie pomarańczowy) i żółty. Pejzaż namalowano pociągającymi pędzla, co potęguje uczucie pustki i tajemniczości. Artysta zrezygnował ze światłocienia, odrzucił też tradycyjne operowanie kolorem, nakładał farbę dużymi porcjami, tworząc płaską kompozycję i operując płaszczyznami. W oddali majaczy jakiś niewyraźny kształt. Czy to drzewko? Zarys wiatraka? A może kapelusz Sancho Pansy?

Dzieło Daumiera nie znalazło zrozumienia u współczesnych malarzy, ewidentnie różniło się od XIX-wiecznej estetyki malarstwa. Późniejsze epoki doceniły nowatorstwo dzieła, mistrzostwo skrótu, syntetyczną formę i swobodę faktury, dopatrzono się również elementów abstrakcyjnych. Sposób nakładania farby i operowania płaszczyznami kojarzył się z mającym dopiero nadejść fowizmem.

II. Ilustracja z 1863 roku, cz. 1, rozdz. 2; Gustaw Dore

Gustaw Dore, genialny francuski ilustrator z XIX wieku, portretował wiktoriański Londyn, zilustrował *Boską komedię* D. Alighieri, *Kruka* E. A. Poe'go, *Don Kichota*, bajki La Fontaine'a, *Gargantua i Pantagruela* F. Rabelais'go, utwory Balzaca. Malarz może się poszczycić ilustracjami do ponad 200 książek, a także plakatami, obrazami, litografiami, akwarelami, rysunkami.

Ilustracja w bardzo piękny i dokładny sposób pokazuje Don Kichota. Umieszczony w centralnym miejscu na obrazie rycerz jedzie konno przed siebie, nie podąża wytyczoną drogą, szuka własnej ścieżki, a nierówności terenu nie ułatwiają zadania. Don Kichot przemierza bezdroża, nie widać cywilizacji, żadnych domostw. Siedzi na Rosynancie, podobnie jak u Daumiera – ma kopię i tarczę. Jest w zbroi, wygląda, jakby miał wziąć udział w rycerskim pojedynku bądź turnieju. Nie widać przy nim giermka, Don Kichot jedzie na spotkanie z przygodą, losem.

Dore oddzielił w tej ilustracji górę (niebo, sfera marzeń, duchowość) i dół (ziemia, życie, sprawy bytowe). Niebo odzwierciedla wszystko to, co dzieje się w głowie i duszy bohatera: widzimy księżniczki, herosów, rycerzy, walki na śmierć i życie, czyli świat literatury, który Kichot potraktował zbyt poważnie i postanowił podążać jego śladem. Czy bohater ma szansę na realizację swych pragnień, czy osiągnie cel? Jest sam, w rękach trzyma broń, w głowie kłębią się marzenia. Stał się idealnym patronem dla wszystkich tych bohaterów literackich, którzy mieli odwagę, nawet kosztem niezrozumienia, odrzucenia przez społeczeństwo czy własnego życia, podążać za marzeniami.

III. Szkic z 1955 roku, Pablo Picasso

Picasso przedstawił Don Kichota na koniu, giermka - przyjaciela Sancho Pansę - na osiołku. Ponadto widzimy słońce i cztery wiatraki. Obraz – szkic przypomina czarne bazgroły na całkowicie białej kartce papieru. Czarne kreski zaskakują odważnym, prostym i wyraźnym tonem. Don Kichot i wiatrak między nim a jego przyjacielem są wykonane grubszą kreską niż pozostałe wiatraki czy słońce, co może podkreślać wagę postaci i jej relacje z Pansą oraz otoczeniem.

Sancho Pansa siedzi na osiołku i patrzy na swojego pana z dołu, zaznaczono w ten sposób nierówność społeczną: Pansa to w końcu giermek, Kichot – szlachcic, choć zubożały. Rycerz jest centralną postacią na obrazie. Czy jest już zmęczony, wyczerpany drogą? Spogląda w dół, w dal? Przyświeca mu słońce, nie brodzi w ciemnościach, nadal żyje, może podążać przed siebie. Obie postaci dosiadają zwierząt właściwych dla swego stanu społecznego. Kichot jest uzbrojony (kopia, tarcza, hełm), Pansa – nie.

Szkic oddaje elementy z historii o Don Kichocie: widzimy giermka Pansę (bo rycerz powinien mieć u swego boku giermka, który będzie go wspierał, zadba o nocleg), wiatraki (metaforę trudności i wyzwania czekających na Kichota) czy samego Kichota jako rycerza (koń, rekwizyty). Kichot jest wciąż w drodze, a jej końca nie widać. Z powieści Cervantesa i z przedstawienia baletowego wiemy, że Kichot umiera. Jego historia nie mogła się zakończyć inaczej. Bohater wypełnia sobą przestrzeń, czy przeczuwa swój los?

Propozycje zadań do ćwiczenia umiejętności wypowiedzi argumentacyjnej na maturze ustnej (z wykorzystaniem powyższych tekstów ikonicznych):

1. Który z tekstów ikonicznych najlepiej oddaje treść historii o Don Kichocie? Uzasadnij, wybierając jeden tekst i wykorzystaj go w funkcji argumentacyjnej. W odpowiedzi przywołaj swoją wiedzę na temat bohatera powieści / spektaklu.
2. Jakie motywy znane Ci z innych tekstów kultury odnajdujesz w historii o Don Kichocie? Wymień je i omów w odniesieniu do spektaklu / powieści.
3. Don Kichot – wierna realizacja czy parodia etosu rycerskiego? Zajmij stanowisko i uzasadnij swoje zdanie, argumentując na podstawie powieści / spektaklu i zamieszczonych tekstów ikonicznych.
4. Jaki los czeka bohaterów podobnych do Don Kichota? Wyjaśnij, odnosząc się do wybranych tekstów kultury (powieść, spektakl, obrazy).

Komentarz:

Zadanie 1: Możemy pozwolić uczniom na swobodny wybór (zadanie do pracy indywidualnej lub w parach). Można też podzielić klasę na trzy zespoły, wówczas każdy zespół otrzymuje jeden tekst kultury do omówienia. Należy inaczej zredagować pytanie: *Dlaczego tekst nr 1 (nr 2, nr 3) oddaje najlepiej Twoim zdaniem treść historii o Don Kichocie? Uzasadnij, w odpowiedzi posłuż się także swoją wiedzą na temat książki, bohatera, spektaklu.* Przygotowując wypowiedzi, uczniowie powinni pamiętać o trójdzielnej budowie (wstęp, rozwinięcie, zakończenie). Opracowują notatkę w dowolnej formie (w punktach, graficznej, innej) do krótkiej wypowiedzi ustnej (maksymalnie 5-minutowej).

Zadanie 2: Propozycja motywów może wyjść od nas lub uczniów, proponuję przywołać m.in.: podróży / wędrówki (homo viator), miłości i idealizacji obiektu, marzeń, wpływu książek na życie ludzkie, tragicznego losu ludzkiego, samotności. Każdy z tekstów ikonicznych w jakimś zakresie ukazuje niektóre z nich, np.: obraz I – samotności, drogi, wędrówki / podróży, zatarcia tożsamości (niepełnej wiedzy o człowieku); obraz II - podróży / wędrówki, podążania za marzeniami, wpływu książek na życie ludzkie, losu ludzkiego, samotności, drogi; obraz III – nierówności społecznych, jedności (współpracy) ponad podziałami, konfrontacji marzeń z rzeczywistością, bycia w drodze / podróży.

Zadanie 3: Uczniowie na pewno zauważą cechy typowo rycerskie (uzbrojenie, koń ma imię, giermek, walka, poświęcenie, obrona słabszych, miłość, kodeks, gotowość na śmierć). Powinni jednak opowiedzieć się po stronie parodii (Dulcynea nie jest piękną damą, walka z wiatrakami

– nie prawdziwym wrogiem, udawanie, że życie to literatura, wyszukany sposób wysławiania się). Trzeba również przypomnieć pojęcie parodii, zabiegu literackiego, odmiany parafrazy. Parodia może pełnić funkcję komiczną lub satyryczną. Jako forma stylizacji realizuje się w różnych gatunkach literackich, jest naśladowaniem pewnego wzorca w celu ośmieszenie go. Groteskowo wygląda Don Kichot, chudy rycerz na patykowatych nogach, groteskowa jest też chabeta, nie przypominająca dziarskiego rumaka, ale z nadanym imieniem Rosynanta. Tak więc powieść Cervantesa to parodia romansu rycerskiego, jest to też powieść przygodowa z elementami fantastyki, humorem, komizmem oraz bohaterem dynamicznym. W satyryczny sposób obrazuje szlachtę hiszpańską oraz życie w Hiszpanii.

Zadanie 4: Temat może być realizowany w kl. 1, wówczas skupimy się na wspólnych cechach takich bohaterów (samotni, nieszczęśliwi, marzyciele). Zestaw omawianych lektur pozwalałby na porównanie Kichota z mitycznym Ikarem lub średniowiecznymi Rolandem i Tristanem. W klasie maturalnej natomiast możemy odwołać się do większej liczby przykładów literackich z późniejszych epok, jak np.: bohaterowie romantyczni (Gustaw z *Dziadów* cz. 4, Kordian z dramatu Słowackiego), Hamlet, Stanisław Wokulski. Z łatwością odnajdziemy ich wspólne cechy, jak: marzycielstwo, odrealnienie, nieszczęśliwa miłość, tragiczna śmierć, melancholia, introwertyzm, egotyzm, potrzeby duchowe. Los takich bohaterów zawsze naznaczony jest cierpieniem, choćby z powodu niezrozumienia przez otoczenie. Kreują swój świat, nie przystają do rzeczywistości, nie zadowolili ich byt zwykłych zjadaczy chleba. Bez dążenia do celu, najczęściej niemożliwego do zrealizowania, nie ma dla nich życia. Nadmiernie uczuciowi, idealizują ludzi i otoczenie. Muszą skończyć tragicznie, najczęściej zbyt młodo.

Czy Don Kichot może egzemplifikować argumentację w wypracowaniu na maturze z języka polskiego w zakresie podstawowym i rozszerzonym?

W moim przekonaniu może, co udowodnię poniżej. Oto przykładowe tematy wypracowań na poziomie podstawowym⁵:

1. Rozważ, jaką rolę w życiu człowieka może odgrywać sztuka. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, innego utworu literackiego (może to być również wiersz), wybranych kontekstów.

Don Kichot mógłby wystąpić zarówno jako inny tekst literacki, jak i kontekst. „Sztuka” – z doprecyzowaniem, że chodzi o „literaturę” – odegrała w życiu bohatera wielką rolę, sprawiła, że postanowił podążyć za marzeniami, wyruszył w drogę. Czy dało mu to szczęście? Kwestia do rozważenia, czy ważniejsze będzie osiągnięcie celu czy wystarczy samo dążenie. Dzięki literaturze mógł uciec w swój świat, do którego nie każdy będzie miał dostęp. Nie będzie samotny – towarzyszą mu bohaterowie książek. Może też czuć się lepszy, bogatszy, pełniejszy. Oprócz pozytywów należy wymienić negatywy: niezrozumienie przez otoczenie, bycie traktowanym jak osoba niespełna rozumu, popadanie w nieszczęście i osamotnienie, dążenie do autodestrukcji.

2. Człowiek w poszukiwaniu swojego istnienia. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, innego utworu literackiego, wybranych kontekstów.

Kichot, choć człowiek w sile wieku, a właściwie już starszy, wyrusza w drogę, która raczej nie zakończy się happy endem. Pozorne szaleństwo daje szansę na pójście swoją drogą, by odnaleźć sens istnienia. Kichot nie kalkuluje, ma odwagę. Czy jego tragiczny koniec to klęska czy uwolnienie od ograniczeń doczesnego świata?

3. Walka ze złem świata czy akceptacja istniejącego porządku. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, innego utworu literackiego, wybranych kontekstów.

Don Kichot walczy z wiatrakami – czy to ma go ośmieszać? Może stanowi metaforę losu każdego człowieka, odzwierciedlenie naszego życia, gdy borykamy się z problemami dnia codziennego, urastającymi w naszych wyobrażeniach do roli wyjątkowych wydarzeń? Don Kichot walczy, nawet jeśli w powszechnej opinii jest śmieszny i przegrywa. Sancho akceptuje

⁵ Tomaszek K., *Nowa matura z języka polskiego. Arkusze, zakres podstawowy. Tematy wypracowań, zakres rozszerzony*. GWO: Gdańsk 2023.

istniejący porządek, choć w marzeniach też sięga po rzeczy dla niego nieosiągalne. Chłop nie będzie przecież dobrym królem, giermek nie zostanie prawdziwym gubernatorem.

4. W świecie arcydzieł – wpływ literatury na kształtowanie osobowości młodego człowieka. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, innego utworu literackiego, wybranych kontekstów.

Literatura odciska swe piętno i na młodych (Werter, Kordian), i na starych (Kichot, Wokulski). Jeśli młody pozwala na ukształtowanie siebie przez literaturę, może przeżyć bolesne rozczarowanie. Starsi, podatni na literaturę, mogą nie sprostać konfrontacji życia z literaturą. W obu grupach wiekowych, jak pokazują przykłady literackie, człowiek daje się uwieść, traci zdrowy osąd, zostaje sam, a nawet ginie. Może lepiej zachować postawę zdroworoządkową Sancho Pansy? Ratunkiem są dla niego bardziej przyziemne marzenia (choć z racji jego pochodzenia również nierealne, jak pragnienie władzy).

W zakresie rozszerzonym, *Don Kichot* może zostać wykorzystany w przykładowych tematach:

1. Gry z tekstem. Nawiązania do innych tekstów literackich jako sposób kreowania świata przedstawionego. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, utworów literackich pochodzących z różnych epok, wybranego kontekstu.

Należy wyjaśnić, co to są nawiązania do innych tekstów i na czym będzie polegała gra z tekstem. Wśród przykładów mogą się pojawić *Nie-boska komedia* i *Boska komedia*, *Kordian* i *Dziady cz. 3*, *Mistrz i Małgorzata* oraz *Faust*. Powieść Cervantesa, jako odwołanie do romansów rycerskich, spełni się w roli kontekstu. Grę z tekstem wykażemy poprzez konstrukcję bohatera (Kichot to nie Roland, nawet nie Tristan), kreację świata przedstawionego, fabułę (walka z wiatrakami, podążanie za Dulcyneą), a także sam język (zbyt patetyczne przemowy Kichota, różnica wobec wypowiedzi Pansy).

2. Rozważ, jaką funkcję pełni groteska w kreacji świata przedstawionego. Punktem wyjścia rozważań uczyn fragment tekstu XYZ. W pracy odwołaj się do wybranej lektury obowiązkowej, utworów literackich pochodzących z różnych epok, wybranego kontekstu.

Po wyjaśnieniu pojęcia groteski i odniesieniu się do informacji z tekstu XYZ, trzeba omówić problem na wybranych przykładach, np.: *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, *Ferdydurke*, *Szewcach*. Należy zwrócić uwagę na: formy osobliwe, ekscentryczne,

przeróżające, zdeformowane (świat przedstawiony), odejście od logiki w prezentacji zdarzeń, niejednorodność nastroju, mieszanie tragizmu i komizmu, parodystyczny stosunek do tradycji i konwencji artystycznych, niejednorodność stylistyczną. Funkcja: najczęściej chodzi o piętnowanie, krytyczny komentarz do rzeczywistości, sarkastyczne, szydercze podkreślenie opinii autora. Historia Don Kichota spełnia się w roli kontekstu. Bohater walczy z obłudą świata, brakiem akceptacji dla swej odmienności. Nie godzi się na ustalone reguły, gdy broni swoich przekonań – spotykają go bolesne rozczarowania. Jest komiczny i tragiczny jednocześnie. Wzbudza współczucie, choć wiadomo, że nie ma większych szans na szczęśliwe zakończenie swego losu. Jest postacią z kart powieści, która zagubiła się w świecie rzeczywistym.

[Ilustracja z materiałów do spektaklu Opery]

Teksty – konteksty. Współczesny Don Kichot w piosence Jacka Kaczmarskiego.

Utwór Cervantesa żyje w kontekstach. Inspirował muzyków i malarzy, a także twórców literackich, co widać choćby w piosenkach Jacka Kaczmarskiego.

Autor, nazywany „bardem Solidarności” (co ogranicza jego twórczość do danej tematyki i okresu), często w swych piosenkach odwoływał się do różnorodnych utworów literackich (jak *Lalka, czyli polski pozytywizm; Według Gombrowicza narodu obrażanie*) nie tylko polskiego kanonu (*Rycerze Okrągłego Stołu; Podróże Guliwera*), ale także do znanych obrazów (*Krzyk* Muncha; *Rozstrzelanie* A. Wróblewskiego) czy wydarzeń historycznych (*Dwie rozmowy z Kremlem 1981-1989; Jalta*). Wśród jego tekstów znajdziemy cykl poświęcony Don Kichotowi, a w nim następujące utwory⁶: *Cervantes* [1979], *Teza Don Kichota (wg Cervantesa)* [1990], *Teza Sancho Pansy (wg Cervantesa)* [1993], *Co dwóch widzi, gdy widzi to samo (wg Cervantesa)* [1993], *Popas w karawanseraju (wg Cervantesa)* [1993], *Sny i sny (wg Cervantesa)* [1993], *Pożytek z odmieńców (wg Cervantesa)* [1993]. Poniżej zachęcam do przestudiowania dwóch tekstów (*Teza Don Kichota* i *Teza Sancho Pansy*), choć najlepiej zapoznać się z całością cyklu. Oba utwory są spojrzeniem dwóch odmiennych osób, marzyciela i realisty, ukształtowanych przez różne czynniki.

Teza Don Kichota⁷

Czoło mi stary garnek studzi
Niesie wierzchowiec sparszywiały
Lecz niesie godnie

**Nie widzę celu w drodze ludzi
Co z pragnień tworzą ideały
A z ideałów zbrodnie**

**Sancho się nadziejami ludzi
Że będzie rządził wyspą całą
Bo rządzić modnie**

**Po co mam służyć ze snu budzić
By z pragnień tworzył ideały
A z ideałów zbrodnie**

⁶ Kaczmarski J., *Między nami. Wiersze zebrane*. Prószyński i S-ka: Warszawa 2017, s. 585-600.

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=pdp1WEN2EPE>

Mnie byle mrzonka nie podjudzi
W prawdziwej bom tęsknocie trwały
Miłości siodle

Dłategom obcy pośród ludzi
Co z pragnień tworzą ideały
A z ideałów zbrodnie

Sancha świat który widzi nudzi
Ja go uważam za wspaniały
Podarek od niej

Brak sensu każdy obraz zbrudzi
I z pragnień zrodzi ideały
A z ideałów zbrodnie

Sługa chce złudy ja opoki
Sługa chce złudy ja opoki
Myślą szlachetne tworząc fakty

Tak wędrujemy przez epoki
Tak wędrujemy przez epoki
Sancho marzyciel i ja praktyk

W wybranych przeze mnie tekstach Kaczmarek skupił się na kontraście między panem a jego giermkim⁸. Don Kichot namawia niechętnego wypraw Sancho Pansę, aby ten mu towarzyszył, mami go wizją oddania mu w zarząd królestwa-wyspy (co zresztą faktycznie się dzieje, Sancho przez chwilę panuje na wyspie, choć trudno stwierdzić, na ile to wątek prawdziwy). W licznych rozmowach i dysputach prowadzonych przez operującego anegdotami i złotymi myślami Sancha widać, że giermek okazuje się być osobą zdroworoządkową, twardo stąpającą po ziemi. Szaleństwo Don Kichota nie jest czystym szaleństwem, w jego wierze w świat ksiązek kryje się o wiele więcej zdrowego rozsądku niż na pozór może się wydawać. Tymczasem Sancho, w swojej nieustępliwej wierze, że jego „szalony” pan zdobędzie dlań wyspę, zdaje się o wiele naiwniejszy. W piosence widać punkt widzenia Kichota (wytłuszczone wersy): mówi o swej obcości pośród innych, jest przekonany, że byle marzenie nim nie owładnie, bo ma siebie za praktyka, racjonalistę. W jego odczuciu to Sancho jest marzycielem, gdyż roi mu się władza, posiadanie wyspy. Kichot nie ocenia swego giermka zbyt wysoko, uważa, że ten potrzebuje złudzeń, a nie dostrzega, że nieustannie to on sam im ulega: Dulcynea nie jest piękną damą, wiatraki to nie potwory.

⁸ Mędrzecka A., *Don Kichote widziany oczyma Jacka Kaczmarek*.
<https://niewinni-czarodzieje.pl/don-kichote-widziany-oczyma-jacka-kaczmarek>

Idealizm Kichota, jego marzycielstwo i pozorne szaleństwo, pomagają mu wejrzeć w działanie rzeczywistości i zdobyć władzę nad sensem i celem swojej wędrówki. Sancho również żyje dla idei, ale nie dla jej istoty, tylko dla korzyści z nią związanych, myśli o sobie, że jest pragmatykiem, w rzeczywistości jest także zaślepiony swoimi marzeniami, innymi niż te Don Kichota, ale jednak marzeniami.

Kichot osądza ludzkość jako niską moralnie. Widzi, że to działa tak: ludzie słuchają swoich pragnień, z nich tworzą ideały, a z ideałów - zbrodnie. Są bardzo ziemscy, cielesni. powierzchowni, płytki. A taka postawa prowadzi do zbrodni, o czym przekonuje historia różnych epok.

Don Kichot nieszczególnie przejmują się niedogodnościami fizycznymi, typu garnek na głowie czy nierasowy koń pod sobą. Sprawy materialne nie absorbują go zbyt mocno, albowiem żyje dla czegoś większego od siebie - dla miłości: miłuje książki, miłuje marzenia, miłuje kobietę, którą wykreował mocą swej wyobraźni.

Natomiast *Teza Sancho Pansy* pozwala lepiej poznać naturę giermka – towarzysza Kichota. Kim jest Sancho? Realistą, materialistą, chłopkiem – roztropkiem, oportunistą, konformistą? By zdobyć władzę, gotów jest na potwierdzenie każdej nieprawdy, najbardziej nieprawdopodobnej opinii (czyżby miał duszę prawnika?). Gdy już uzyska władzę, czyli spełni swoje marzenie, otoczy się dworem, będzie smakował uroki życia, podzieli się bogactwem, sławą. Nie zniechęca go to, że jego plany są oceniane jako chore sny. Ma świadomość, kim jest i jaka jego rola, ale godzi się z tym i robi swoje. Nawet jeśli poświęca życie dla iluzji, podążając za szalonym Kichotem, to przynajmniej zakończy, to, co zaczął. Pansa, mądry mądrością swego pochodzenia, wcale nie jest takim głuptasem, za jakiego go niektórzy uważają. Księgi kłamią, ludzie także, Sancho żyje dla pustego marzenia, jak każdy z nas.

*Teza Sancho Pansy*⁹

**Niech stary garnek będzie przyłbicą
Wór kości – bojowym rumakiem,
Kurwa przy drodze – czystą dziewicą,
Łyk wody – ambrozji buklakiem,
Wiatrak – olbrzymem? Chętnie dowiodę,**

⁹ <https://www.kaczmarek.art.pl/tworczosc/wiersze/teza-sancho-pansy>

Stóg siana – smoczym potworem,
Postać Kastylji – rajskim ogrodem –
Bylem ja był Gubernatorem.

**Gdy już będę Gubernatorem
Pokonawszy olbrzymy i smoki
Bogatym otoczę się dworem
By smakować życia uroki:
Będę dawał na lewo i prawo,
Złotem dzielił się, chlebem i sławą,
Ja, com umiał uwierzyć w porę
W sny, o których mówią, że chore.**

Wiem, że mój osioł moim jest osłem,
I że brzuch mój moim jest brzuchem,
Pan sobie nuci pieśni podniosłe,
Tym je chwytam – tym puszczam uchem.
**Każdy niech swoje łowi majaki,
Ja prawdziwe z nich plody zbiorę –
Dla mnie pracować będą wiatraki,
Gdy zostanę Gubernatorem.**

Gdy zostanę Gubernatorem
Pokonawszy olbrzymy i smoki
**Bogatym otoczę się dworem
By smakować życia uroki:
Będę dawał na lewo i prawo,
Złotem dzielił się, chlebem i sławą,
Ja, com umiał uwierzyć w porę
W sny, o których mówią, że chore.**

**A jeśli jestem osłem na osle,
Co rzucił swój skromny dobytek
By razem z panem przeżywać wzniośle
Cudy świata przed wzrokiem skryte –
Znaczy, że ludzie łżą i łżą księgi
I sam sobie łże Sancho – jęlop
Żyjąc dla pięknej, próżnej mitręgi
By choć skończyć – co się zaczęło...**

Więc – gdy będę Gubernatorem
Pokonawszy olbrzymy i smoki
Bogatym otoczę się dworem
By smakować życia uroki:
Będę dawał na lewo i prawo,
Złotem dzielił się, chlebem i sławą,
Ja, com umiał uwierzyć w porę
W sny, o których mówią, że chore.

Może Sancho jest nawet bardziej po stronie Don Kichota, niż temu się wydaje? Sancho chce towarzyszyć Don Kichotowi, towarzyszy panu, bierze udział w jego misji, choć z niezbyt szczytnych pobudek - z pragnienia władzy. Kichot nie uświadamia Sanchowi, że jego nadzieje są płonne. Sam jednocześnie ulega przecież swoim nadziejom. I tak każdy podąża za swoim złudzeniem, oszukując innych i siebie, jak to w życiu.

Jaki zatem sens wyłania się z powieści Cervantesa dzięki piosenkom Kaczmarek? Prawdziwą istotą tej opowieści jest idealizm. Może Don Kichot wcale nie oszalał? Błędny rycerz jest doskonale świadomy swojej sytuacji, nie postradał rozumu, zanurzony w księżkach, ale świadomie wybrał status odmieńca, wyśmiewanego, jednak obdarzonego swoistym rodzajem uwagi, wrażliwością, wyjątkowością. Odmieńcowi Kichotowi towarzyszy odmieniec Pansa, obaj siebie warcą.

Obaj są jednak potrzebni, przemierzają bezdroża, utrzymują przy życiu ten świat, i nawet jeśli nikt nie chce za nimi podążać, to oni idą dalej. Zapełniają karty literatury, stają się pretekstem do rozmowy z uczniami. Autorzy lektur może i bawią się konwencjami, lecz jednocześnie dzielą się z czytelnikami własnymi refleksjami. Ich refleksje powinny zainspirować odbiorców do dalszych przemyśleń.

Bibliografia:

1. E. Bender, *Życie wplecione w literaturę*. „Forum Akademickie” 2016, nr 2. <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fk/2016/02/miguel-de-cervantes-zycie-wplecione-w-literature/>
2. M. de Cervantes, *Don Kichot z Manczy*. Wydanie dla młodzieży. Siedmioróg: Wrocław 2002.
3. A. Hop, Koncepcja, libretto, reżyseria przedstawienia *Don Kichot*. Choreografia M. Petipa, scenografia, projekcje, światło M. Szablowska, kostiumy K. Rott. Materiały Opery na Zamku. Szczecin 2023.
3. J. Kaczmarek, *Między nami. Wiersze zebrane*. Prószyński i S-ka: Warszawa 2017, s. 585-600. <https://www.kaczmarek.art.pl/tworczosc/wiersze/teza-sancho-pansy>
4. A. Mędrzecka, *Don Kichote widziany oczyma Jacka Kaczmareka*. <https://niewinni-czarodzieje.pl/don-kichote-widziany-oczyma-jacka-kaczmareka>
5. *Przemysłny szlachcic Don Kichot z La Manczy*. #Zeszyt do polskiego. <https://www.youtube.com/watch?v=8GsrAkMV9DA>
6. Z. Szmydtowa, *Cervantes*. PIW: Warszawa 1965, s. 155.
7. *Wieczna krucjata. Szkice o Don Kichocie*. Pod red. W. Czarchalisa i A. Żychlińskiego. Seria „Słowa i Miejsca”. Seria Filologia Romańska nr 59. Wydawnictwo Naukowe UAM: Poznań 2016.

Spis treści:

Dlaczego warto przeczytać powieść Miguela Cervantesa?	2
Co trzeba wiedzieć o powieści i jej bohaterach?	4
Ilustracje do <i>Don Kichota</i>. Jak wykorzystać teksty ikoniczne w przygotowaniach do matury ustnej?	7
Czy Don Kichot może egzemplifikować argumentację w wypracowaniu na maturze z języka polskiego w zakresie podstawowym i rozszerzonym?	14
Teksty – konteksty. Współczesny Don Kichot w piosence Jacka Kaczmarskiego.	16
Bibliografia	22